

631-86

S-48

1927

17506

04 AUG 2010

631.86

Ի. Ա. ՏԵՐ-ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ

Յ-48

պ.

Գ Ո Մ Ա Ղ Բ Ը

Խմբագրութեամբ Հայաստանի Հոգեդպրոցի
Խմբ.-Հրատ. Կոլլեգիայի:

1003
11128

Напечатано в типог. Госиздата
„Красный Пролетарий.“
Москва, Пименовск ул.,
д. № 16, в количе-
стве 3000 экз.
Главлит
№ 82423.

1. ԻՆՉՈՒ ՊԵՏՔ Ե ՊԱՐԱՐՏԱՅՆԵԼ ՀՈՂԸ.

Բոլորը գիտեն, վոր ամեն մի սերմ հողի մեջ ծլում է, աճում, ծաղկում ու պտուղ ապրիտ: Գիտեն նաև այն, վոր ամեն մի բույս ունի արմատներ, ցողուններ և տերևներ: Արմատները հողի մեջ մեծանում ու հյուղավորվում են և ջրի միջոցով հողից ծծում զանազան նյութեր: Հողից վերցրած այդ նյութերից ել գոյանում է բույսի մարմինը, վորը կամաց կամաց աճում, մեծանում, ծաղկում ու պտուղներ է տալիս:

Յեթե մենք բույսը վառենք, ապա կտեսնենք, վոր նրա այրվելուց հետո տակը մոխիր է մնում: Այդ մոխիրը հենց այն նյութերն են, վոր բույսն արմատների միջոցով վերցրել է հողից: Ուրեմն, հողի մեջ կան այնպիսի նյութեր, վորոնցով կերակրվում են բույսերը, կամ ինչպես ասում են, վորոնք սնունդ են տալիս բույսերին:

Յերբ ամեն տարի մենք հողի մեջ ցանք ենք անում, դրանով տարեց տարի հողից վերցնում ենք այդ նյութերը և հողն աղքատանում է, նրա մեջ յեղած սննդատու նյութերը պակասում են: Յեթե այդպես յերկար տարիներ շարունակենք, կտեսնենք, վոր քանի գնում ստացված բերքը պակասում է, և վերջիվերջո հողն այնքան

ուժասպառ ե լինում, վոր այլևս բերք չի տալիս:

Ինչն ե դրա պատճառը:

Հողը նման ե մի շտեմարանի: Բայց յեթե շտեմարանից շարունակ վերցնես ե տեղը նորից չդնես, մի որ ել շտեմարանը կդատարկվի ե ել վերցնելու բան չես ունենալ:

Հողից ի՞նչ ենք վերցնում մենք:

Հողից մենք վերցնում ենք՝ ցորեն, գարե, հաճար, զանազան պտուղներ, հողից խոտ ու դարման ենք ստանում ե այդ բոլորը տանում ու լցնում ենք մեր շտեմարանները:

Այդպես, տարեց տարի հողի հարստությունը կորսվում ենք, բայց նրան վոչինչ չենք տալիս:

Բայց չե վոր այդ ցորենի ու գարու, դարմանի ու խոտի մեջ ե հազվադեպ հողի ամբողջ հարստությունը, նրա մեջ յեղած սննդատու նյութերը:

Անասունների տված դարմանի ու խոտի ե ուրիշ կերերի մի մասը սնունդ ե տալիս, միս, վոսկոր ե արյուն ե դառնում, իսկ մյուս մասը նորից դուրս ե գալիս ե կազմում ե անասունների արտաթորությունները (կու, փեյին):

Այդ արտաթորությունները ամբողջապես կազմված են նորից այն նյութերից, վորոնցով սնունդ են առել բույսերը, վորոնցից գոյացել ե դարմանը, խոտը, հացահատիկներն ե այլն: Յեթե մենք գոյացած այդ արտաթորությունները, կամ ինչպես ասում են՝ գոմաղբը նորից հողին տանք, չլրանով մենք հողի կորցրած ուժը վերականգնած կլինենք, այսինքն՝ հողի շտեմարանից վերցրածը նորից տեղը դրած կլինենք:

Այդ ե պատճառը, վոր այն հողերը, վորոնք գոմաղ-

բով պարարտացվել են, կամ վորտեղ վոչխարները մի քանի անգամ գիշերել են՝ սկսում են շատ լավ բերք տալ:

Հողին շատ բան չի հարկավոր: Ամեն մի քառակուսի սաժեն տեղին հարկավոր ե տալ մի փութ գոմաղբ, կամ յեթե դեպատինով ասենք, մի դեպատին հողին հարկավոր կլինի տալ 120—130 սալ գոմաղբ:

Մեկ դեպատին հողում այդքան գոմաղբ լցնելով, մենք կարող ենք 3—4 տարի անընդհատ լավ բերք ստանալ:

Բայց արի ու տես, վոր գոմաղբը մեզանում շատ թանգ նյութ ե վոչ միայն նրա համար, վոր լավ ե պարարտացնում հողը, այլև այն պատճառով, վոր մեզանում անտառներ շատ քիչ կան, իսկ շրջաններ ու գավառներ կան, վոր բոլորովին անտառներ չունեն: Դրա համար ել մեր գյուղացիները գոմաղբից աթար են պատրաստում ե վորպես վառելիք գործածում:

Տեսնենք, յեթե գոմաղբը դաշտ տանեն ու հողերը պարարտացնեն, արդյոք մարդիկ վառելիքի նեղություն կկրե՞ն, թե վոչ:

Վերցնենք հենց ցորենի ցանքսը:

Մեր յերկրում, համարյապա ամեն տեղ գյուղացին մեկ դեպատին ցորենի արտից ամենաշատը ստանում ե 40—50 փութ ցորեն: Շատ քիչ ե պատահում, վոր բերքը դրանից ավելի լինի, այն ել, կամ շատ լավ հող պիտի լինի, կամ յերկար ժամանակ խամ թողած, կամ թե՛ ջրովի հող: Յեվ յեթե մեր գյուղացիք մեկ դեպատինից 60 փութ ցորեն են ստանում—համարում են շատ լավ բերք:

Մինչդեռ արտասահմանում, ինչպես որինակ Գերմանիայում, Ֆրանսիայում, Բելգիայում ե մինչև իսկ փոք-

ըիկ և մեր յերկրի նման լեռնոտ Շվեյցարիայում, մեկ դեռյատինից ստանում են ամենապակասը 150—160 փ. ցորեն: Ռուսաստանի շատ վայրերում ելայժմ 100—150 փուլթ ցորեն ստանալը սովորական յերևույթ է և դրա պատճառը վոչ թե այն է, վոր նրանց հողերը մերինից լավ են, այլ այն, վոր նրանք հողը մեզ նման չեն կողոպտում, այլ 2—3 տարին մի անգամ պարարտացնում են գոմաղբով: Յեվ յեթե մենք կարողանանք մեր հողերից 40—50 փուլթ ցորենի փոխարեն 100—120 փուլթ ստանալ (եւ չենք ասում արտասահմանի չափ), ով կարող է ասել, թե մենք վառելիք չենք ունենա:

Պարզ հաշիվ է:

Յեթե մեր գյուղացին իր մեկ դեռյատինից 50 փթի փոխարեն հարյուր փուլթ ցորեն ստանա, ուրեմն նա իր շտեմարանում 50 փուլթ ավելի ցորեն կունենա: Յեթե այդ ավելցուկ 50 փթից 20 փուլթը ծախի, այդ փողով այնքան փայտ կառնի, վոր ամբողջ տարին լիուլի կվառի և իր շտեմարանում եւ սովորականից 30 փուլթ ավելի ցորեն կունենա:

Այս հասարակ հաշիվն արտասահմանի գյուղացիները շատ լավ են հասկացել և վաղուց են հասկացել: Դրա համար եւ գոմաղբից նրանք ամենեւին աթար չեն պատրաստում և աթարի գարշահոտության ու ծխի մեջ չեն խեղդվում, այլ գոմաղբն ամբողջապես գործ են ածում վորպես պարարտանյութ և իրենց դաշտերից մեծ ոգուտներ են ստանում:

Ահա քե ինչու պեժ է պարարտացնել մեր դաշտեր:

2. Ի՞նչ ՍՆՆԴԱՐԱՐ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԿԱՐԻՔ ՈՒՆԵՆ

Բ Ո Ւ Յ Ս Ե Ր Ը .

Բույսերը հաջողությամբ ծլելու ու զարգանալու համար ամենից առաջ կարիք ունեն ջերմության, լույսի և ջրի: Բացի դրանից, նրանք կարիք ունեն և մի քանի ուրիշ նյութերի, վորոնց մի մասը ստանում են ողից՝ տերեւների ու ճյուղերի միջոցով, իսկ մյուս մասը հողից՝ արմատների միջոցով:

Այն ամենը, ինչ վոր բույսերը ստանում են հողից և ողից՝ արմատների և տերեւների միջոցով՝ կոչվում են բույսերի սննդարար նյութեր:

Հողից և ողից ստացված այդ սննդարար նյութերից բույսերը լույսի, ջերմության և ջրի ոգնությամբ պատրաստում են իրենց մարմինն՝ այսինքն՝ ցողունը, ճյուղերը, տերեւները, արմատները, ծաղիկներն ու պտուղները:

Ջերմությունը և լույսը, ինչպես հայտնի յե, ստացվում է արեգակի շնորհիվ և մենք, վոչ մի հնարավորություն չունենք բնության այդ մեծ ուժի նկատմամբ կարգադրություններ անելու: Ջուր տալն եւ բնությունից է կախված այն շրջաններում, վորտեղ արհեստական վոռոգման հնարավորություն չկա, և յեթե ամպեր կուտակվեցին ու անձրե յեկավ՝ լավ, իսկ յեթե չե՝ բույսերը յերաշտից տապակվում են: Բացի ջրից, լույսից, ջերմությունից և ողից, մարդիկ հնարավորություն ունեն բույսերին տալու բոլոր այն սննդատու նյութերը, վորոնց կարիքը նրանք զգում են: Այդ բանը այլևս բնությունից չի կախված, այլ միայն մեզանից:

Յերկար տարիների փորձերից հետո վերջնականապես պարզվել է, վոր բույսերը ամենից շատ հետևյալ

սննդարար նյութերի կարիքն են զգում— 1. ազոտ, 2. ֆոսֆորաթթու, 3. կալի, 4. կիր, 5. յերկաթ, 6. մագնեզիում, 7. ծծումբ և մի քանի ուրիշ նյութեր, վորոնք յերկրորդական նշանակութիւն ունեն։ Այս թված նյութերը բույսերի համար այնքան անհրաժեշտ են, վոր յեթե նրանցից մեկը կամ մի քանիսը հողերի մեջ չլինեն, բույսերը կամ ամենեին չեն աճիլ, կամ շատ նվազ կմնան։

Կիրը, յերկաթը, մագնեզիումն ու ծծումբը համարյա բոլոր հողերում բավարար չափով լինում են, այնպես վոր բույսերը դրանց կարիքը շատ քիչ դեպքերում են զգում։ Բայց ազոտ, ֆոսֆորաթթու ու կալի շատ չնչին քանակութեամբ են լինում հողերի մեջ և ամենահարուստ սեահողերի մեջ անգամ սրանք շատ քիչ քաղ նակութեամբ են լինում։

Բավական չէ, վոր այս նյութերը շատ չնչին քանակութեամբ են լինում հողերի մեջ։ Բանն այն է, վոր ամեն մի բույս հողից ազահութեամբ ծծում է ամենից առաջ հենց ազոտ, ֆոսֆորաթթու և կալի, դրա համար ել տարիների ընթացքում շարունակ ցանք անելով, վերջիվերջո այդ նյութերը հողի մեջ այնքան են պակասում, վոր բույսերն այլևս հողի մեջ քիչ պաշար գտնելով, առաջվա նման բերք չեն տալիս։

Վորպեսզի այդ նյութերը հողի մեջ բավարար քանակութեամբ հավաքվեն, կարելի յէ մի քանի տարի այլևս վոշինչ չցանել և հողը խամ թողնել։ Հին ժամանակ, յերբ հողը շատ շատ էր, իսկ ազգաբնակչութիւնը քիչ, հենց այդպես ել անում էին։ Միեւնոյն հողակտորը մի քանի տարի վարելուց կամ ցանելուց հետո թողնում էին այդ հողը 5, 6, 10 տարի առանց

ցանելու և անցնում մի ուրիշ տեղ նորից մի քանի տարի վար ու ցանք անում և տասնյակ տարիներից հետո նորից վերադառնում և վար ու ցանք անում հին, խամ թողած հողի վրա։

Բայց հիմա այդպես չէ։

Այժմ շատ քիչ յերկրներ կան, ուր հողն առաջվա նման առատ է, իսկ ազգաբնակչութիւնը քիչ։ Այժմ ամեն տեղ հողի սով է։

Մենք գիտենք, վոր Հայաստանում հող շատ քիչ կա և շնչին ամենաշատը ընկնում է մեկ դեսյատին, իսկ շրջաններ կան, ինչպես որինակ Մեղրու շրջանը, վորտեղ շնչին հազիվ մեկ քառորդ դեսյատին է ընկնում։ Պարզ է, վոր այս պայմաններում մենք վոչ մի հնարավորութիւն չունենք հողը մի քանի տարով խամ թողնելու, և յեթե հողը յերկար տարիների մշակութեան ու ցանք անելու պատճառով աղքատացել և և շատ քիչ բերք է տալիս, ուրեմն պետք է աշխատենք հողին վերադարձնել բույսերին անհրաժեշտ այն սննդարար նյութերը, այսինքն ազոտ, ֆոսֆորաթթու և կալի, վորոնք պակասել են հողի մեջ։

Արտասահմանյան շատ յերկրներում, որինակ Գերմանիայում, վաղուց արդեն այդ նյութերով հողը պարտացնում են արհեստական ձեով։ Կան հատուկ հանքային աղեր, մեր սովորական գործածած աղին նման, վորոնց մեջ այդ նյութերը կան։ Կա, որինակի համար ազոտի հանքային աղ, վոր կոչվում չիլիական սելիտրա, կան նաև ֆոսֆորաթթվի և կալիի պարարտացման աղեր, բայց այդ պարարտանյութերը մեզանում չեն գտնվում և յեթե գտնվում ել են՝ բավական թանկ արժեն։ Բացի դրանից, այդ պարարտանյութերը

մեր հողերում փորձված չեն, դրա համար ել նրանց գործածությունը մեզ մոտ դեռ չի ընդունված:

Բաղմաթիվ փորձերն ու հետազոտությունները ցույց են տվել, վոր գոմաղբի մեջ բավարար չափով կան այդ 3 գլխավոր սննդատու նյութերից, դրա համար ել գոմաղբը ամենալավ, ամենաեփան և ամենափորձված պարտանյութն և ուժից ընկած մեր հողերի համար:

Ահա՛ բոլորին լավ հայտնի և մեր յերկրի շատ շքեղաներում գուր տեղը կորչող ու ձորերը թափվող պարտանյութի—գոմաղբի մասին և, վոր մենք այս գրքույկում պիտի խոսենք:

3. Ի՞նչ ՆՅՈՒԹԵՐԻՑ Ե ԲԱՂԿԱՅՍԾ ԳՈՄԱՂԲԸ ՅԵՎ Ի՞ՆՉ ՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՈՒՆԻ ՆԱ.

Թարմ գոմաղբը առաջ և գալիս անասունների կոշտ արտաթորություններից և մեզից: Գոմաղբն իր մեջ ունի այն բոլոր նյութերը, վորոնց կարելի է զգուս հեն բույսերը:

Չնայած գոյություն ունեցող բաղմաթիվ ուրիշ պարտանյութերի, գոմաղբը մինչև այժմ ել համարվում և ամենակարևոր պարտանյութը:

Մեկ սայլ կանոնավոր պահած և նեխված գոմաղբը կշռում և մոտ 15 փութ, վորից 11—12 փութը ջուր և, իսկ ֆիացած 3—4 փութը կաղմում են բույսերին անհրաժեշտ բոլոր սննդատու նյութերը և այն նյութերը, վորոնք առաջ են բերում հումուս, կամ ինչպես ասում են՝ բուսահող:

Հումուս լինում և բոլոր հողերում, բայց վորոշ հողերում, ինչպես որինակ սևահողերն են, լինում և շատ,

իսկ մյուս տեսակի հողերում՝ քիչ: Հումուսը հողերի մեջ առաջ և գալիս զանազան բույսերի և հողի մեջ ապրող միջատների և մանր-մունր մեռած կենդանիների փտելուց: Յեվ յերբ գոմաղբը նեխում-փտում և, նրա մեջ ել գոյանում և այդ հումուսը, վոր հողերի համար շատ մեծ նշանակություն ունի:

Հումուսի նշանակության մասին մենք դեռ կխոսենք: Մենք տեսանք, վոր գոմաղբն առաջ և գալիս կենդանիների պինդ արտաթորությունից (թրիքից) և մեզից: Գոմաղբի մեջ մեզի պահպանելը շատ կարևոր և, վորովհետև բույսերի համար ամենակարևոր նյութերից ազոտը և կալին ամենից շատ մեզի մեջ են լինում:

Ընթերցողներից շատերը յերեկ կհիշեն, վոր շատ անգամ յերբ գոմ ենք մտնում, այնտեղ կանգնած և լինում ծանր ող և մարդու աչքը մի տեսակ այրում և, կծու հոտ և գալիս:

Այդ կծու հոտը նրանից և, վոր անասունների մեզի մեջ յեղած ազոտից գոյանում և ամոնյակ կոչված գազը, վորը գոլորշիանալով, այդ կծու հոտը տարածում և ողի մեջ:

Բույսերի համար մյուս անհրաժեշտ նյութերից գըլխավորը՝ ֆոսֆորաթթուն և, վոր գտնվում և գոմաղբի պինդ մասերում: Գոմաղբը պիտի այնպես պահել, վոր անասունների մեզը, վորի մեջ բավարար չափով ազոտ և կալի յե լինում, պահպանվի և գոլորշիանալով իզուր չկորչի:

Դրա համար շատ անգամ գոմաղբն ամիսներով թողնում են գոմում, անասունների վտառների տակ, այդ դեպքում գոմաղբի մեջ յեղած ազոտը պահպանվում և ու չի կորչում, վորովհետև անասունները շարունակ

կոխարտում և պնդացնում են գոմաղբը: Ուստի անհրաժեշտ է ամեն ուր անասունների տակ փչացած դարման ու խոտ, կամ լավ չորացած հին փեյին փռել, վոր մեզը նրանց մեջ ծծվի ու չկորչի:

Բացի բույսերի համար անհրաժեշտ անդատու նյութերից, ինչպես տեսանք, գոմաղբից գոյանում է նաև հումուս: Հումուսը հողերի համար շատ մեծ նշանակություն ունի: Հումուսի շնորհիվ, ծանր կավային հողերը փխրանում են, տաք են մնում և գրսի ողջ հեշտությամբ է ներս մտնում հողի մեջ, ուրիշ խոսքով հումուսը ծանր կավահողերի ֆիզիքական կազմութիւնը լավացնում է և չի թողնում, վոր հողը կոշտանա, պընդանա և կեղև կազմի:

Ավազահողերը, ինչպես գիտենք, լինում են շատ փխրուն: Այստեղ, ընդհակառակը, հումուսը հողի իրարից այդ չափազանց բաժան մասերը իմի յե հավաքում, հողի մասնիկները միմյանց հետ է կապում: Հումուսի այս հատկությունները բույսերի աճման և զարգացման համար չափազանց կարեւոր են և հողը գոմաղբով պարարտացնելով, մենք բույսերին բացի աննդարար նյութեր տալուց, հողը փխրունացնում, լավացնում ենք: Յեւ վորովհետեւ գոմաղբը հողի միջի հումուսը ավելացնում է և հողը լավացնում, փխրունացնում է նրան, այդ պատճառով եւ գոմաղբով պետք է պարարտացնել գլխավորապես այն հողերը, վորոնք շատ կոշտ են ու կավային, կամ չափից դուրս թեթև են ու ավազային:

Բացի փխրունացնելուց և հողը հումուսով հարստացնելուց, գոմաղբն ունի մի այլ կարեւոր նշանակություն, նա հողերի մեջ յեղած խոնավությունը պահ-

պանում է և չի թողնում, վոր գոլորշիանա ու կորչի: Այս հանգամանքը շատ կարեւոր է մանավանդ մեր հողերի համար, վորովհետեւ մեր յերկրում յերաշտ տարիներ հաճախ են լինում, իսկ այդպիսի դեպքերում հողի մեջ յեղած խոնավությունն անհրաժեշտ է ամեն կերպ պահպանել: Գոմաղբով պարարտացրած հողերում խոնավությունը շատ լավ է պահպանվում և յերաշտը նրանց այնպիսի վստահներ չի պատճառում, ինչպես պատճառում է չպարարտացրած հողերին:

Գոմաղբի ունեցած բարեբար նշանակությունը այսքանով չի վերջանում: Հողը գոմաղբով պարարտացնելով մենք միևնույն ժամանակ հողը հարստացնում ենք մեծ քանակությամբ բակտերիաներով: Բակտերիաները շատ մանր ու հասարակ մարմիններ են, վորոնց սովորական աչքով տեսնել չի կարելի և վորոնք հողերի մեջ շատ ոգտակար գործ են կատարում: Շնորհիվ այդ բակտերիաների, հողի մեջ յեղած աննդատու նյութերն այնպես են փոփոխվում, վոր բույսերի արմատները այդ նյութերը հեշտությամբ կարողանում են ծծել:

Ամենքը գիտեն, վոր լավ և իր ժամանակին վառած հողը յերկար ժամանակ մնալով՝ փշրվում, փափկում է և խմորի պես հասնում: Հողի այդ հասնելը կատարվում է հենց բակտերիաների շնորհիվ: Այն հողերը, վորոնց մեջ բակտերիաներ չեն լինում, կամ շատ քիչ են լինում, այդպիսի հողերը լավ չեն հասնում, կոշտ են մնում: Նման հողերում բույսերը բավարար չափով աննդատու նյութեր չեն գտնում:

Այսպիսով տեսնում ենք, վոր գոմաղբով պարարտացնելով հողերը մենք ամենից առաջ նրանց հարստացնում ենք բույսերի համար անհրաժեշտ աննդատու

նյութերով, լավացնում ենք հողերի ֆիզիքական հատկութիւնները, այսինքն փխրացնում ենք նրանց: Գոմաղբի հետ մենք հողերի մեջ մտցնում ենք բազմաթիւ բակտերիաներ, վորոնց շնորհիւ հողերի մեջ յեղած սննդատու նյութերը քայքայվում են և ավելի հեշտ ընդունելի դառնում բույսերի համար:

Այսքան կարևոր նշանակութիւն ունի գոմաղբով հողերը պարարտացնելը:

4. ԳՈՄԱՂԲԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ.

Գոմաղբը լինում է զանազան տեսակի Ձիւղ և վոչխարի գոմաղբը կոչվում է «տաք» գոմաղբ, խոշոր յեղջուրավոր անասուններինը—«սառը» գոմաղբ: Ամենից սառն աղբը խոզերինն է: Տաք գոմաղբը, այսինքն ձիերինն ու վոչխարներինն ավելի շուտ է քայքայվում և արագ ազդում, քան ֆնացած անասուններինը: Դրա պատճառն այն է, վոր «տաք» գոմաղբն իր մեջ ունի բույսերի կողմից հեշտութեամբ յուրացվող սննդատու նյութեր, քան սառը գոմաղբը, վորն ավելի դանդաղ և փտում և ավելի դժվար մարսելի նյութեր ունի:

Գոմաղբի կոշտ մասերն ել տարբեր հատկութիւններ ունեն: Ձիերինն ու վոչխարներինը, ինչպես գիտենք, ավելի չոր է լինում, քան ֆնացած անասուններինը: Խոշոր կույտերով պահելու դեպքում ձիերի և վոչխարների գոմաղբն ավելի արագ ու շուտ է տաքանում և քայքայվում, քան մյուս անասուններինը, վորովհետև ձիերի և վոչխարների գոմաղբի մեջ ջուր քիչ է լինում, իսկ խոշոր յեղջուրավոր անասուններինը շատ է ջրալի լինում: Այսպիսով, տարբեր անասուն-

ների գոմաղբի արժեքը վորոշվում է նրանց մեջ յեղած ջրի քանակով:

Բայց միևնույն տեսակի անասունների գոմաղբն ել տարբեր է լինում, նայած տված կերին ու նրա կատարած աշխատանքին:

Այսպես որինակ, կթի կովերի գոմաղբի մեջ յեղած սննդարար նյութերը՝ ազոտը, ֆոսֆորաթթուն, կալին ավելի պակաս են, քան յեզան կամ ցուլի գոմաղբինը, վորովհետև կթի կովերին տված սննդանյութերի մի մասը անցնում է կաթին: Նույնը կարելի յե ասել մյուս անասուններին տված կերի մասին: Վորքան անասունի կերն առատ է ու սննդարար, այնքան նրանից ստացված գոմաղբը հարուստ է սննդատու նյութերով: Դուռպով, թեփով, լավ խոտով ու արմատապտուղներով կերակրվող անասունի գոմաղբի մեջ մոտավորապես յերկու անգամ ավել ազոտ, ֆոսֆորաթթու և կալի յե լինում, քան այն անասունների գոմաղբում, վորոնք միայն դարման կամ խոտ են ուտում: Մասցու անասունների գոմաղբը ավելի արժեքավոր է, քան կաթնատու անասուններինը:

Այսպիսով տեսնում ենք, վոր լավ կերը վոչ միայն ավելացնում է անասուններից ստացված ոգուտը, այլ և մեր դաշտերին ավելի արժեքավոր պարարտանյութ է տալիս, վորն իր հերթին մեծ չափերով բարձրացնում է հողի բերքը:

5. ԻՆՉՊԵՍ ՊԱՀԵՆՔ ԳՈՄԸ, ՎՈՐ ԳՈՄԱՂԲԻ ՄՆՆԴԱՏՈՒ ՆՅՈՒԹԵՐԸ ԶԿՈՐԶԵՆ.

Ինչպես տեսանք, գոմաղբի մեջ յեղած կարևոր սննդատու նյութերը ամենից շատ կորչում են մեզինից,

այսինքն գումաղբի ջրալի մասից, յեթե գոմում լավ
չհետեւենք նրա պահպանելուն: Մենք տեսանք, վոր շատ
անգամ գոմերում անասունների մեզը գորրշխանում և
և կորցնում իր մեջ յեղած ամենաթանկագին նյութը—
ազոտը: Բայց այդ չե միայն. հողե հատակ ունեցող
գոմերում անասունների մեզի մեծ մասը ծծվում և
հողի մեջ և բացի այն, վոր դարչահոտութուն և առա-
ջացնում և իզուր կորչում, ցեխոտում ու կեղտոտում
և գոմի հատակը, վորից թե անասուններն են նեղվում
և թե ողն և ապականջում և գոմում աշխատողի հա-
մար դժվարություններ են առաջ գալիս, վորովհետեւ
կեղտոտ ու ցեխոտ գոմն ամեն որ մաքրելը շատ դժ-
վար և:

Վորպեսզի գումաղբի անհրաժեշտ նյութերը ի գուր
չկորչեն և գոմը մաքուր լինի, պետք և գոմի հատակը
աղյուսով կամ ավելի լավ և՛ սալաքարերով սալահա-
տակել: Լավ սալահատակած գոմում անասունների մեզը
չի կորչի և գոմ մաքրելն ել շատ կհեշտանա:

Վորքան ել սալահատակած լինի գոմի հատակը, այ-
նուամենայնիվ որվա մեջ անասուններն այնքան շատ
են արտաթորում, վորը անասունների տակը ֆնալով
կեղտոտում են հենց անասուններին, յեթե սրանք պառ-
կում են հատակին: Իսկ անասունների մաքուր լինելը
շատ կարեւոր և նրանց առողջության համար: Բացի
զրանից, շատ անգամ մեզը հոտում և ու լճանում գոմի
ցած մասերում, կամ հենց ֆնում և անասունների տակ
ու թացացնում նրանց վոտքերն ու մարմինը:

Սրա առաջն առնելու համար ամեն որ առավոտյան
գոմը մաքրելուց հետո, անասունների տակը վոր և և
բան են փռում: Արտասահմանում և Ռուսաստանում

ընդունված և անասունների տակ փռել ծղոտ, վորով-
հետեւ այնտեղ դարման չեն պատրաստում և անասուն-
ներին խոտով, քուսպով, թեփով ու արմատապտուղ-
ներով են կերակրում: Ծղոտն այն հատկությունն ունի,
վոր անասունների մեզը ծծում և իր մեջ և հատակը
չոր և պահում: Ամեն մի խոշոր անասունի տակ որե-
կան փռում են 10—12 ֆունտ ծղոտ:

Վորովհետեւ մեղնում ծղոտ չկա, ուստի նրա փոխա-
րեն կարելի չե գործ ածել փչացած դարման, անասուն-
ների կրճոնք և այլն, վորոնք շատ հեշտությամբ կա-
րող են ծծել գումաղբի ջրալի մասերը և թույլ չտալ,
վոր գոմը կեղտոտվի:

Այն շրջաններում, վորտեղ մոտիկ անտառներ կամ
այգիներ կան, ծղոտի կամ անպետք դարմանի փոխա-
րեն կարելի չե գործածել ծառերից աշնանը թափված
տերեւներ: Պրա համար աշնանից պետք և ժողովել այդ
տերեւները և ամեն որ հարկավոր քանակությամբ փռել
անասունների տակ: Թեև տերեւներն այնքան ել լավ
չեն ծծում ջրային մասերը, բայց նա յել լավ և այն
տեսակետից, վոր անասունների տակը մաքուր պահե-
լուց բացի, գումաղբի հետ խառնվելով՝ բավականապի
ավելացնում են գումաղբի սննդատու նյութերը:

Թե մեկը և թե մյուսը չլինելու դեպքում, ինչպեւ
արդեն տեսել ենք յերրորդ գլխում, անասունների տակ
փռելու համար կարելի չե գործ ածել չոր և մանր փշըր-
ված աղբ կամ մինչև իսկ չոր հող, վորը ամեն որ պետք
և սրբել և նորը փռել, վորպեսզի գոմում ցեխ չդոյանա:

Գոմերը պետք և ողանցքներ ունենան, վորպեսզի
փչացած ողը շարունակ մաքրվի: Պետք և նկատի ունե-
նալ, վոր գումաղբից առաջանում և անխաթիվ կոչված

1003
8211

գաղը, վոր շատ ֆնասակար ե անասուններէ համար, այդ պատճառով որանցքները պետք ե շինված լինեն այնպես, վոր թե թորմ ողը բավարար չափով ներս մտնի գոմ ե թե ներսի փչացած ողը մաքրվի:

Վորպեսզի գոմի ողը նեխված չլինի, անհրաժեշտ ե շաքաթը մեկ անգամ գոմում անասունների տակը շաղ տալ նոր հանգցրած կրափոշի:

6. ՎՈՐՏԵՂ ՊԵՏՔ Ե ՊԱՀԵՆ ԳՈՄԱՂԲԸ.

Մեզանում շատ քչերն են հոգ տանում գոմաղբը պահելու մասին: Սովորաբար վոչ միայն գոմաղբը, այլև ամեն տեսակի աղբ դուրս են տանում ե թափում ձորերը, կամ աղբանոցները, ուր գոմաղբը յերկար ժամանակ անխնամ ֆնալուց փչանում, կորչում ե, կամ գտնվում ե մեկը, վոր գոմաղբը գնահատելով հավաքում ե ե տանում փռում իր բանջարանոցը, այգին կամ դաշտը: Մեզանում մեծ մասամբ այս թանկագին պարարտանյութը ծառայում ե վորպես վառելիք: Բայց հենց սկզբում մենք տեսանք, վոր գոմաղբը վառելիք դարձնելով մեր գյուղացիք մեծ ֆնասներ են կրում ե իրենց դաշտերի բերքի մի մասից զրկվում: Մենք տեսանք նաև այն, վոր քանի գնա, այնքան մեր դաշտերի բերքը ավելի պիտի պակասի, յեթե մենք հողից բերքի միջոցով վերցրած նյութերը նորից հողին չվերադարձնենք:

Յեթե մենք վորոշել ենք գոմաղբը գործածել վորպես պարարտանյութ, ապա պիտի հոգ տանենք, նրան պահել այնպես, վոր դաշտերը նրանով պարարտացնելով իսկական ոգուտ ստանանք: Վատ պահած գոմաղբը չի

կարող մեր դաշտերի բերքը բարձրացնել, վորքան ել շատ տանք հողին: Վատ պահելուց գոմաղբը կորցնում ե իր ամենալավ հատկություններն ու անդարար նյութերը:

Պարարտացման համար գոմաղբ պահելիս մեր ամբողջ հոգսը պիտի լինի—գոմաղբը պահել այնպես, վոր նրա մեջ յեղած անդարար կարեւոր նյութերը չըկորչեն, կամ այդ կորուստը շատ քիչ լինի: Դրա համար ել գոմաղբը վոչ թե պետք ե ձորերը թափել կամ աղբանոցներում անխնամ թողնել, այլ նրա պահելու համար պետք ե հատուկ տեղեր ունենալ:

Դրա համար պետք ե նկատի ունենալ հետևյալը.—

1. Աղբանոցի մեծությունը կախված ե յեղած տափարի թվից: Մեկ գլուխ խոշոր անասունի համար 1 $\frac{1}{2}$ քառակուսի սաժեն աղբանոցի տեղը բավական ե: Ուրեմն, յեթե մեկը ունի 4 գլուխ տավար, աղբանոցի համար պետք ե հատկացվի վեց քառ. սաժեն տեղ:

2. Աղբանոցը պետք ե ունենա մեկ ու կես արշին խորություն, իսկ կողքի պատերը չպիտի լինեն ուղիղ, այլ մի քիչ թեք: Աղբանոցի հատակը պետք ե շինված լինի այնպես, վոր գոմաղբի ջրային մասերը չծծվեն, հակառակ դեպքում, ինչպես գիտենք, գոմաղբի ամենաթանկագին մասերը—կալին ե ազոտը, վոր գտնվում են մեզի մեջ, կծծվեն հողի մեջ ե անտգուտ կկորչեն: Դրա առաջն առնելու համար պետք ե աղբանոցի հատակը սալահատակել, կարելի յե նաև հատակը կավով սվաղել, բայց կավն այնպես չի պահում ջրային մասերը, ինչպես քարով սալահատակած հատակը: Յեթե հնարավոր ե՝ սալահատակի քարերի արանքները լցնել ցեմենտով:

3. Աղբանոցը վորքան կարելի յե, պետք է մոտ լինի գոմին, վորպեսզի ամեն որ գոմը մաքրելիս ստիպված չլինենք գոմաղբը շատ հեռու տանել, և իզուր ժամանակ կորցնել: Բացի դրանից, աղբանոցի մոտ լինելը լավ է այն տեսակետից, վոր հեշտությամբ կարելի յե անասունների մեզը գոմից դուրս հանել և թափել աղբանոցը: Յեթե հնարավոր է, աղբանոցը արևելքից, հարավից և արևմուտքից պետք է ծածկված լինի, վորպեսզի արեգակի ճառագայթները անմիջապես գոմաղբի վրա չնկնեն:

4. Աղբանոցի մեջ պետք է թափել վոչ միայն տավարի գոմաղբը, այլև մյուս բոլոր անասուններինը— ձիերինը, խոզերինը, վոչխարներինը: Բակի աղբն ել պետք է այդ աղբանոցը լցնել, վորովհետև նա յել լավ պարարտանյութ է:

7. ԳՈՄԱՂԲԸ ԻՆՉՊԵՍ ՊԵՏՔ Ե ՊԱՀԵԼ ԱՂԲԱՆՈՑՈՒՄ.

Ինչպես տեսանք, գոմաղբի պահելու գլխավոր նպատակն է՝ վորքան կարելի յե քիչ կորուստ ունենալ: Դրա համար գոմաղբը աղբանոց թափելիս ամենից առաջ պետք է հոգ տանել, վոր աղբանոցում նա հավասար շերտերով լցվի և առանձին առանձին կույտեր չկազմի: Բացի դրանից, պետք է հոգ տանել, վոր աղբանոցը թափած գոմաղբը վորքան կարելի յե միատեսակ չլինի, ուստի պետք է աշխատել տարբեր անասունների գոմաղբը իրար խառնել և վոչ թե տարբեր տեղեր թափել: Պետք է լավ հիշել, վոր վորքան փխրուն լինի գոմաղբը, այնքան նա շուտ կտաքանա ու կսկսի նեխել փափել, վորովհետև դրսի ողը փխրուն գոմաղբի մեջ

հեշտությամբ և մտնում և նրա մեջ առաջ են դալիս մեծ քանակությամբ բակտերիաներ ու սննդարար նյութերի մեծ կորուստի պատճառ դառնում: Վորպեսզի այդ տեղի չունենա, ամեն որ գոմաղբը աղբանոց թափելուց հետո պետք է նրան հավասար փռել և վոտքերով լավ կոխրճել, վոր պնդանա և փխրուն չմնա: Կոխրճելով և պնդացնելով մենք թույլ չենք տալիս, վոր դրսի ողը ազատ կերպով ներս մտնի գոմաղբի մեջ, և պահում ենք նրա մեջ յեղած խոնավությունը, առանց վորի գոմաղբը կանոնավոր փռել չի կարող: Ուրիշ խոսքով, կոխրճելով և պնդացնելով, մենք աղբանոցում գոմաղբը պահում ենք այնպես, ինչպես նա կպահվեր՝ յեթե թողնեյինք գոմում, հենց անասունների վոտքի տակ: Իսկ մենք գիտենք, վոր գոմում, անասունների վոտքի տակ պահելով մենք ստանում ենք պարարտացման համար ամենալավ գոմաղբը, վորովհետև նրա մեջ յեղած սննդարար նյութերը լավ են պահվում և չեն կորչում:

Աղբանոցում այս ձևով պահվող գոմաղբից պիտի հեռու պահել խոզերին և հավերին, վորովհետև նրանք քանդում և փչացնում են վոչ միայն կոխրճած գոմաղբը այլև ամբողջ աղբանոցը:

Չափազանց կարևոր է, վոր աղբանոցում պահվող գոմաղբն իր մեջ բավարար խոնավություն ունենա, մանավանդ ամառը, յերբ յեղանակը տաք է և գոմաղբը հեշտությամբ կորցրում է իր մեջ յեղած խոնավությունը:

Չորացող գոմաղբը արագ է սկսում փռել, մեջը դատարկ տեղեր են գոյանում և ողով լցվում: Իսկ մենք տեսանք, վոր ողը ներս մտնելով առաջ է բերում սննդարար նյութերի կորուստ:

Անասունները տակն ամեն որ փշացած դարման փռելով և այդ դարմանը կամ կրճոնը խառնվելով գոմաղբի հետ, պահում և գոմաղբի խոնավությունը Բացի դրանից, գոմաղբի մեջ խոնավություն պահելու համար կարելի չէ աղբանոցի յերեսը ամառը թեթե կելը շաղ տալ և լավ կոխրճել: Պետք և լավ հիշել, վոր ինչքան գոմաղբը դրսի ողից ու բամբակներից պաշտպանված լինի, այնքան նա բիշ կկորցնի իր մեջ յեղած սննդատու նյութերից:

8. ԳՈՄԱՂԲՈՂ ԴԱՇՏ ՏԱՆԵԼ.

Գոմաղբը դաշտ պիտի տանել ու փռել հողը վարելուց հետո: Յեթե հողը վարում ենք աշնանը, ապա գոմաղբը դաշտ պետք և տանել հողը վարելուց մի 2 շաբաթ առաջ, վորպեսզի կարելի լինի մինչև վարելը ամբողջ դաշտում հավասարապես փռել: Նույնը պետք և անել, յեթե վարելու յենք գարնանը: Բայց մեզանում մեծ մասամբ վարն անում են հունիսին, այսինքն ամառվա տար ժամանակ, դաշտային աշխատանքների յեռուն շրջանում և հազիվ թե մեր գյուղացիք հնարավորություն ունենան այդ ժամանակ զբաղվել գոմաղբը դաշտ տանելու աշխատանքով, վորովհետև թե իրենք են զբաղված լինում և թե իրենց լծկան անասունները:

Ուրիշ յերկրներում վարը անում են հնձից հետո՝ աշնանը՝ կամ վաղ գարնանը: Այդ պայմաններում հնարավոր և լինում գոմաղբը դաշտ տանել աշնանը կամ ձմեռվա ընթացքում, վորովհետև այդ ժամանակ թե իրենք բավական ազատ ժամանակ են ունենում և թե իրենց լծկան անասուններն են ազատ լինում:

Վորպեսզի հնարավոր լինի առանց մյուս աշխատանքներից վնասելու գոմաղբը դաշտ տանել, այդ տեսակետից մեր պայմաններում ամենից հարմար ժամանակը պետք և համարել ձմրան ամիսները, յերբ ազատ ժամանակ շատ և լինում: Այս դեպքում դաշտ տարած գոմաղբը պետք և թափել դաշտի մի ծայրում խոշոր կոյտերով, լավ կոխրճել, մոտ 2—3 վերջով հողով ծածկել ու թողնել մինչև վարը սկսելը: Հաշվառակ դեպքում յեթե փոքրիկ կույտերով դաշտում թողնենք կամ հավասար փռենք ու թողնենք, մինչև վարն սկսելը, գոմաղբի խոնավությունը կպակասի, կչորանա, ողի և բակտերիաների ազդեցությունից սննդատու նյութերի մի մասը կկորչեն, մի մասն էլ կծծվի հողի մեջ, իսկ կույտերի մեջ կմնան միայն գոմաղբի չորացած կոշտ մասերը, վորոնց վարելուց առաջ փռելով, այլևս չենք ստանալ այն ոգուտը, ինչ վոր կարող էյինք ստանալ, յեթե իսկույն փռեյինք ու վարեյինք:

Բացի դրանից գոմաղբը փոքրիկ կույտերով դաշտում թափելը և այդքան յերկար ժամանակ թողնելն այն վատ հետևանքը կունենա, վոր կույտերի տակի հողը լավ պարարտացած կլինի և վարելուց ու ցանքս անելուց հետո այն բոլոր տեղերում, վորտեղ գոմաղբի կույտերն են յեղել՝ բույսերը կաճեն փարթամ, իսկ մնացած տեղերում՝ նվազ և թույլ, ուրիշ խոսքով արտը՝ կլինի անհավասար, վոր ցանկալի չէ:

Դրա համար էլ ավելի լավ և դաշտի մի ծայրում 4—5 տեղ խոշոր կույտեր կազմել, ինչպես վերևում ասացինք, և վարելուց մի քանի օր առաջ հավասար փռել և իսկույն վարել: Այս ձևով գոմաղբի սննդարար նյութերը կպահվեն և կորուստը շատ չնչին կլինի:

Յեթն վարն անում ենք վաղ դարնան, այդ դեպքում առանց վախենալու՝ թե գոմաղբի սննդատու նյութերը կարող են դուր կորչել՝ կարելի չե՝ ձմրան ամիսներին ընթացքում գոմաղբը տանել դաշտ և փռել ու այդպես թողնել մինչև գարունը:

Կրկնում ենք, վոր գոմաղբը դաշտ տանելու ամենահարմար ժամանակը՝ վարելուց առաջ տանել և փռելն է: Վարելու ժամանակ պետք է այնպես անել, վոր փռած գոմաղբն ամբողջապես ծածկվի հողով, վորովհետև չծածկված և հողի յերեսին մնացած գոմաղբը չի փտում և անողուտ է մնում: Պետք է աշխատել, վոր վարելու ժամանակ գոմաղբը հողի մեջ շատ խոր չընկնի, մանավանդ յեթն հողը ծանր կավային է: Հողի մեջ գոմաղբը խոր թաղելով, մենք նրան զրկում ենք դրսի ոգից, վորի հետևանքով գոմաղբի ազդեցությունը պակասում է: Յեթն աղբանոցում պահելիս հարկավոր երթույլ չտալ, վոր դրսի ողբ ազատ ներս մտնի գոմաղբի մեջ, այդ նրա համար եր, վորպեսզի նրա մեջ յեղած սննդաբար նյութերը չպակասեն և իզուր չկորչեն: Դաշտում դրա կարելիք չկա, վորովհետև այդ նյութերը հողի մեջ են մնում և կորչելու տեղ չունեն:

9. Ի՞նչ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐ Ե ՏԱԼԻՍ ԳՈՄԱՂԲՈՎ ՊԱՐԱՐՏԱՅՐԱԾ ՀՈՂԸ.

Գոմաղբը, մանավանդ լավ պահած գոմաղբը, կոչվում է լրիվ պարարտանյութ, վորովհետև ինչպես արդեն գիտենք, նրա մեջ լինում են այն բոլոր սննդատու նյութերը, վորոնց կարելիք բույսերն ունեն: Բացի այդ նյութերից, գոմաղբը, ինչպես տեսանք, հողի մեջ ավելաց-

նում և հումուսը, վորի շնորհիվ հողը լավանում է, մնում է փխրուն, այլևս կոշտեր չեն լինում, իսկ այդ բոլորը շատ մեծ նշանակություն ունի բույսերի համար, վորովհետև կոշտ ու պինդ հողերում սերմերը դժվարությամբ են ծլում և հողի տակից շատ անգամ իրենց ծիւրերը չեն կարողանում դուրս հանել, վորովհետև փոքրիկ ու թույլ ծիւրերի ուժը չի ներում հողի կոշտերը ճեղքել և դուրս գալ: Իսկ մենք գիտենք, վոր մեր հողերի մեծ մասը տարիներ շարունակ մշակելով և ցանելով կոշտացել ու անպետքացել են:

Մեր բոլոր շրջանների գյուղացիք շարունակ գանգատվում են, վոր հողն այժմ այն չէ, ինչ վոր սրանից մի 40—50 տարի առաջ եր, վոր առաջ համարյա ամեն տարի լավ բերք եր ստացվում, իսկ այժմ շատ անգամ ցանած սերմացուն ել յետ չի գալիս:

Դրա պատճառները շատ են, բայց ամենից գլխավոր պատճառն այն է, վոր մենք հողից շարունակ վերցնում ենք, բայց հողին վոչինչ չենք վերադարձնում: Ամեն մի փութ հատիկի ու կարոտֆիլի, ամեն մի ֆունտ կաթի ու պանրի մեջ մենք ցորնի ու խոտի միջոցով վերցնում ենք հողի սննդատու նյութերը և այդ բոլորը տարիներ շարունակ կամ ծախում ենք, կամ ինքներս ուտում:

Բայց ասենք թե մենք վորոշել ենք գոմաղբով պարարտացնել մեր հողերը, այսինքն վերադարձնել հողին այն ամենը, ինչ վոր վերցրել ենք բերքի կամ խոտի միջոցով: Հերիք կանի՞ արդյոք մեր ունեցած գոմաղբը այդ նպատակի համար:

Յեթն մեկը ունի 2 տավար և 2 դեպյատին հող, կա՞րո՞ղ և արդյոք պարարտացնել իր բոլոր հողերը:

Հաշվենք ու տեսնենք: Յերկու տավարից գյուղացին տարվա մեջ կարող է ստանալ վոչ պակաս, քան 500 փութ գոմաղբ: Մեկ դեպքատին հող պարարտացնելու համար հարկավոր է, ինչպես սկզբում ել ասացինք, 2000—2500 փութ գոմաղբ: Այս հաշվով դուրս է գալիս, վոր մենք մեր ունեցած գոմաղբով ամեն տարի կարող ենք պարարտացնել միայն կես դես. հող, այսինքն՝ մեր ունեցած գոմաղբը հերիք չէ մեր հողերը պարարտացնելու համար:

Բայց այս հաշիվը ճիշտ չէ:

Բազմաթիվ փորձերը թե արտասահմանում և թե մեզ մոտ ցույց են տվել, վոր մի անգամ գոմաղբով պարարտացրած հողը 3—4 մինչև անգամ 5 տարի լավ բերք է տալիս և յեթե մենք կարողանանք ամեն տարի մեր ունեցած հողից կես դեպատին պարարտացնել, ապա չորս տարվա ընթացքում մեր 2 դեպատինը պարարտացված կլինի, իսկ հինգյերորդ տարին առաջին անգամ պարարտացրած հողը կարող ենք նորից պարարտացնել: Սրանից հետևում է, վոր մեր ունեցած գոմաղբը լիովին հերիք է մեր դաշտերը պարարտացնելու համար:

Գոմաղբով պարարտացրած հողերի տված ոգուառ զանազան հողերում տարբեր է լինում: Բայց յերկար տարիներ (40—50 տարվա) փորձերից հետո պարզվել է, վոր մեկ դեպատին 2400 փութ գոմաղբով պարարտացրած հողից ստացվել է ավելի, քան չպարարտացրածից:

Այսպես, որինակ, Ռուսաստանում—

Պոլտավայում 17 փութ,

Պոտյանսկի կայանում . . . 35 »

Չմիևում 26 փութ,

Չոլտոնոշում 22 »

Սրանից պարզ յերևում է, վոր 2400 փութ կամ 120—130 սայլ գոմաղբն ամեն մի դեպատինին 17—35 փութ ավելացնում է բերքը, այսինքն՝ յեթե մենք այժմ, առանց պարարտացնելու մի դեպատինից ստանում ենք 40 փութ, գոմաղբով պարարտացնելով կստանանք 57—75 փութ հացահատիկ:

Արտասահմանում ստացված հետևանքներն ավելի զարմանալի յեն: Գերմանիայում 40 տարի առանց գոմաղբով պարարտացնելու ստանալիս յեն յեղել մի դեպատինից 50 փութ հացահատիկ, իսկ յերբ սկսել յեն պարարտացնել, ստացել են 150 փութ, այսինքն 100 փթով ավելի:

Հայաստանում ամեն տարի ցանվում է մոտ 150 հազար դեպատին հացահատիկ և ամեն մի դեպատինից մենք միջին հաշվով ստանում ենք 40 փութ, վորից 10 փութն էլ սերմացու: Ուրիշ խոսքով ամբողջ Հայաստանում ամեն տարի հացահատիկ ստացվում է 6 միլիոն փութ:

Յեթե մեր վարելահողերն սկսենք պարարտացնել գոմաղբով, ապա ամենապակասը ամեն մի դեպատինից մենք 15 փութ ավելի կստանանք, իսկ 150 հազար դեպատինից կստանանք 2 միլիոն 250 հազար փութ հացահատիկ ավելի: Այս հաշվից յերևում է, վոր մենք ամեն տարի ամենապակասը կորցնում ենք 2 միլիոն 250 հազար փութ հացահատիկ, իսկ յեթե զնահատենք ամեն մի փութը 1 ու 50 կոպ., կտեսնենք, վոր գյուղացիությունն ամեն տարի կորցնում է 3 և կես միլիոն ուրբլի:

Հաշվենք ու տեսնենք: Յերկու տավարից գյուղացին տարվա մեջ կարող է ստանալ վոչ պակաս, քան 500 փութ գոմաղբ: Մեկ դեպատին հող պարարտացնելու համար հարկավոր է, ինչպես սկզբում ել ստացինք, 2000—2500 փութ գոմաղբ: Այս հաշվով դուրս է գալիս, վոր մենք մեր ունեցած գոմաղբով ամեն տարի կարող ենք պարարտացնել միայն կես դես, հող, այսինքն՝ մեր ունեցած գոմաղբը հերիք է մեր հողերը պարարտացնելու համար:

Բայց այս հաշիվը ճիշտ է:

Բազմաթիվ փորձերը թե արտասահմանում և թե մեզ մոտ ցույց են տվել, վոր մի անգամ գոմաղբով պարարտացրած հողը 3—4 մինչև անգամ 5 տարի լավ բերք է տալիս և յեթե մենք կարողանանք ամեն տարի մեր ունեցած հողից կես դեպատին պարարտացնել, ապա չորս տարվա ընթացքում մեր 2 դեպատինը պարարտացված կլինի, իսկ հինգերորդ տարին առաջին անգամ պարարտացրած հողը կարող ենք նորից պարարտացնել: Սրանից հետևում է, վոր մեր ունեցած գոմաղբը լիովին հերիք է մեր դաշտերը պարարտացնելու համար:

Գոմաղբով պարարտացրած հողերի տված ոգուառ զանազան հողերում տարբեր է լինում: Բայց յերկար տարիների (40—50 տարվա) փորձերից հետո պարզվել է, վոր մեկ դեպատին 2400 փութ գոմաղբով պարարտացրած հողից ստացվել է ավելի, քան չպարարտացրածից:

Այսպես, որինակ, Ռուսաստանում—

Պոլտավայում 17 փութ,

Պրոյանսկի կայանում . . . 35 »

Ջմիկում 26 փութ,

Զոլոտոնոշում 22 »

Սրանից պարզ յերևում է, վոր 2400 փութ կամ 120—130 սայլ գոմաղբն ամեն մի դեպատինին 17—35 փութ ավելացնում է բերքը, այսինքն՝ յեթե մենք այժմ, առանց պարարտացնելու մի դեպատինից ստանում ենք 40 փութ, գոմաղբով պարարտացնելով կստանանք 57—75 փութ հացահատիկ:

Արտասահմանում ստացված հետևանքներն ավելի զարմանալի յեն: Գերմանիայում 40 տարի առանց գոմաղբով պարարտացնելու ստանալիս յեն յեղել մի դեպատինից 50 փութ հացահատիկ, իսկ յերբ սկսել յեն պարարտացնել, ստացել են 150 փութ, այսինքն 100 փթով ավելի:

Հայաստանում ամեն տարի ցանվում է մոտ 150 հազար դեպատին հացահատիկ և ամեն մի դեպատինից մենք միջին հաշվով ստանում ենք 40 փութ, վորից 10 փութն էլ սերմացու: Ուրիշ խոսքով ամբողջ Հայաստանում ամեն տարի հացահատիկ ստացվում է 6 միլիոն փութ:

Յեթե մեր վարելահողերն սկսենք պարարտացնել գոմաղբով, ապա ամենապակասը ամեն մի դեպատինից մենք 15 փութ ավելի կստանանք, իսկ 150 հազար դեպատինից կստանանք 2 միլիոն 250 հազար փութ հացահատիկ ավելի: Այս հաշիվից յերևում է, վոր մենք ամեն տարի ամենապակասը կորցնում ենք 2 միլիոն 250 հազար փութ հացահատիկ, իսկ յեթե գնահատենք ամեն մի փութը 1 ու 50 կոպ., կտեսնենք, վոր գյուղացիությունն ամեն տարի կորցնում է 3 և կես միլիոն ուլերի:

Բայց վորքան դարման ենք կորցնում: Պարզվում է, վոր գոմաղբով պարարտացնելով մենք վոչ միայն հացահատիկի բերքն ենք ավելացնում, այլև դարմանինը:

Փորձերը ցույց են տվել, վոր յեթե առանց պարարտացնելու մի դեպքում յեղից ստացվում է 50 փուլթ դարման, պարարտացրած հողից ստացվում է 70—80, մինչև անգամ 100 փուլթ: Յեթե հաշվենք, կտեսնենք, վոր ամեն մի դեպքում յեղից 30 փուլթ դարման կորցնելով, մենք տարեկան միայն դարման կորցնում ենք 4 ու կես միլիոն փուլթ այն ժամանակ, յերբ մեր անասունները ձմեռվա վերջերին կիսաբաղջ կցտորվում են կամ կրճոնք են ուտում:

Յեւ անհա հագին հարստություն մենք կորցնում ենք այն միակ պատճառով, վոր ամեն տարի հարյուր միլիոն փթից ավելի գոմաղբ կամ ձորերն ենք թափում և անոգուտ փչացնում, կամ վառում, մոխիր ենք շինում ու քամուն տալիս:

Այսպիսով մենք վատնում ենք հագին հարստություն, առանց դիտակցելու, վոր դրանով մեր իսկ ձեռքով կտրում ենք մեր բերնի հացը և մեր անասունների կերը:

Պարարտացնենք մեր հողերը գոմաղբով, վորովհետեւ դա հարստության աղբյուր է:

Յ Ա Ն Կ

1. Ինչու պեժ է պարարտացնել հողը:	3
2. Ինչ մանրամասն նյութերի կարիք ունեն բույսերը:	7
3. Ինչ նյութերից է բաղկացած գոմաղբը, յեւ ինչ հասկոթյուններ ունի նա:	10
4. Գոմաղբի տեսակները:	14
5. Ինչպես պահենք գոմը, վոր գոմաղբի սննդատու նյութերը չկորչեն:	15
6. Վորտեղ պեժ է պահել գոմաղբը:	18
7. Գոմաղբը ինչպես պեժ է պահել աղբանցում:	20
8. Գոմաղբը դաժտ տանել:	22
9. Ինչ արդյունքներ է տալիս գոմաղբով պարարտացրած հողը:	24

ԽՈՐՀՐԴ. ՍՈՑ. ՀԱՆ. ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԺՈՂՈՎՈՒԴՆԵՐԻ
ԿԵՆՏՐ. ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

— Հայկական սեկցիա —

Մոսկվա, Նիկոլսկի փող. № 10

Լ Ո Ւ Յ Ս Ե Ն Տ Ե Ս Ե Լ

	Գ Ի Ն Ը
ԼԵՆԻՆԻ ՊԱՏԳԱՄԵՆԵՐԸ ԳԵՐԻՏԱՍՍՐԴՈՒԹՅԱՆ	15 Կ.
ԼԵՆԻՆԻ ՊԱՏԳԱՄԵՆԵՐԸ ԺՈՂ. ԼՈՒՍ. ՄԱՍԻՆ. Կապույտ Ե. Կապույտ	20 Կ.
ԼԵՆԻՆԻ ՊԱՏԳԱՄԵՆԵՐԸ ԺՈՂ. ԼՈՒՍ. ՄԱՍԻՆ. Կապույտ Ե. Կապույտ	1 ր. 25 Կ.
ԳՅՈՒՂԱՑԻՍԿԱՆ ՀԱՐՑ, Ի. Սաալին	50 Կ.
ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՑ, Ի. Սաալին (264 ԷՎ)	1 ր. 50 Կ.
1905 թ. ՄԵՐ I ԲԱՆ.-ԳՅՈՒՂ. ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ, Ի. Ֆիլիպով	70 Կ.
ԻՆԶ ՎՈՐՈՇԵՑ ԿՈՒՍ. XIV ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ, Ն. Ելիզարով	30 Կ.
ԻՆԶ ՎՈՐՈՇԵՑ ԿՈՒՍ. XV ԿՈՆՖԵՐԵՆՑԻԱՆ, — Գ. Ռեկին	20 Կ.
ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԸ 1905-ին, — Ա. Կալինյան	60 Կ.
ԻՆԶՊԵՍ ԱՇԽՈՒԺԱՅՅԵԼ ԳՅՈՒՂԱՐԿՈՒՄՈՒԹՅՈՒՆԸ, — Զ. Լալով	30 Կ.
ԿԼԱՐԱ ՑԵՏԿԻՆ (Կենսագր.), Զ. Բոյարսկայա	15 Կ.
ԲԱՂԱՔԱՅԱՆ ԶՐՈՒՅՑՆԵՐ (Կոմս. հմբ.), Ըստ Վերգիլի, Կլավ I,	50 Կ.
ԲԱՂԱՔԱՅԱՆ ԶՐՈՒՅՑՆԵՐ " " Կլավ II,	50 Կ.
ԲԱՂԱՔԱՅԱՆ ԶՐՈՒՅՑՆԵՐ " " Կլավ III,	50 Կ.
ՄԱՐԴՈՒ և ԿԵՆԴԱՆԵՐԻ ԾԱԴՈՒՄԸ, — Գ. Ալոլ	35 Կ.
ԻՆԶՊԵՍ Ե ԱՌԱՋ. և ԶԱՐԳ. ԿՅԱՆՔԸ ԳԵՐԿՐԻ ՎՐԱ, Մ. Գրեմյակին	50 Կ.
ԻՆԶՊԵՍ Ե ՍԱՐՔԱՅԱՆ ՏԻՑԵԶՐԻՔԸ, Ակադեմիկոս Գ. Գրեմյակին	50 Կ.
ՎՈՐՈՑ, ԿԱՅԵԱ և ԵԼԵՔՏՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, Մ. Գրեմյակին	40 Կ.
ԱՐԵՎԸ, ՆՐԱ ՎՈՐԴԻՆԵՐԸ և ԹՈՒՆԵՐԸ, — Բ. Սեմյակին	40 Կ.
ՄԱՐԴՈՒ ԱՆՏԵՍԱՆԵԼԻ ԴՇՆԱՄԻՆԵՐՆ ՈՒ ԲԱՐԵԿԱՄԵՆԵՐԸ.	15 Կ.
ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԲԱՅԱՐԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ, — Վ. Յալով	15 Կ.
ԹԵ ԻՆԶՊԵՍ ԿԱՐԵԼԻ ՑԵ ԳՅՈՒՂ. ԵԼԵՔՏՐԱԿԱՆՈՒԹ. ԱՆՑԿԱՅԵՆԸ	20 Կ.

ՏԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ և ՄԱՆՀԱՎԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ, — Վ. Դիմիտրիև	15 Կ.
ԳԵՂ ԿԱՆԳԵՆԻ—ԳԵՐԱՆ ԿԿՈՏՐԻ (Կոնստանտին Կոնստանտինով), Լ. Ի.	30 Կ.
ԱՍՏՈՒ ԿԱՄԲԸ, ԹԵ ԳՅՈՒՂԱՆՏ. ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ, — Ի. Պ.	20 Կ.
ԳՅՈՒՂԱՑԻՍԿԱՆ ՀՈՂԱՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹ. ԱՅԲՈՒԲԵՆԸ	30 Կ.
ՀՈՂԻ ՄՇԱԿՈՒՄԸ ԳԵՐԱՇՏԻ ԺԱՄԱՆԱԿ, — Պ. Վլասով,	40 Կ.
ԳՈՄԱՂԲԸ, — Ի. Տեբեկով	20 Կ.
ԳՅՈՒՂԱՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՐԿԸ, — Մ. Լիվինսկի	20 Կ.
ԱՌԱՋԻՆ ՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԻՎԱՆԻ ԿԵՆԴԱՆԵՐԸ, — Ա. Սկոբոլով	17 Կ.
ԸՆՏՊԵՍ ԸՆՏՐԵԼ ԿԱՆԱՌԱՍ ԿՈՎ, — Բ. Սկոբոլով	12 Կ.
ԹԵ ԻՆԶՊԵՍ ԳԵՐՄ. ՍՏԻՊԵՑ, ՎՈՐ ԿՈՎԸ ՏԱՐԻՆ 2 ԱՆԳԱՄ ԾՆԻ.	15 Կ.
ԽՈՋԸ ԳՅՈՒՂԱՑՈՒ ԿԵՐԱՎՈՐՆ Ե, — Լիվինսկի	18 Կ.
ՄՈՐ ԱՅԲԵՆԱՐԱՆԸ, — Գ. Սպեկտոր	16 Կ.
ԳԵՐԱՆԱՆԵՐԻ ՎԱՐԱԿԻՉ ՀԻՎԱՆԻՆԵՐԸ, — Բ. Գիլբերտ	30 Կ.
ԲՈՍ, և ԻՆԶՊԵՍ ԿՈՎԵԼ ՆՐԱ ԴԵՄ, — Բ. Նադեժդին	20 Կ.
ՎԵՆԵՐԱԿԱՆ ԱՆՏԵՐ, — Վ. Բոլոնսկի	25 Կ.
ԹՈՒՄԱՆ, — Ն. Սեմյակին	25 Կ.
ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՑԸ և ԴՊՐՈՑԸ, — Ն. Տյուրյակով	40 Կ.
ԳՅՈՒՂԱՑ. ՊԱՆՏԵՆՆԵՐԸ և ԽՈՐՀՐԴ. ԴՊՐՈՑԻ ՄԱՐԴՆԵՐԸ	12 Կ.
ԳԵՂԱԿՈՒՀԻՆ և ԳԵՐԱՆԱՆԵՐԸ	25 Կ.
ՀԱՄԱՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ I ԱՍՏԻՉ. ԴՊՐՈՑՈՒՄ, Բ. Ժալով	65 Կ.
ՊԱՆԱՆԻ ՊԻՆԵՐ (Ժողովածու)	60 Կ.
ՊԻՆԵՐ, ՊԱՆԱՆԻ ԱՌԱՋՈՒԹՅՈՒՆԸ, — Գ. Ռադին	10 Կ.
ՊԻՆԵՐ. ՀԵՏԵՎԻՐ ԼԵՆԻՆԻ ՊԱՏԳԱՄԵՆԵՐԸ	15 Կ.
ԼԻՆԻՔ ԱՌԱՋ և ՈՒԺԵՂ, — Ն. Ֆալկինսկի, մաս I,	40 Կ.
ԼԻՆԻՔ ԱՌԱՋ և ՈՒԺԵՂ " մաս II,	45 Կ.
ՄԵՐ ԱՎԱԳ ԳԵՂԱՐԱՆԵՐԸ—ԿՈՄՑԵՐԻՏԱԿԱՆԵՐԸ	20 Կ.
ԹԵ ԻՆԶՊԵՍ ՍԱՔՈՆ ԿԱՐՄԻՐ ԲԱՆԱԿԱՅԻՆ ԴԱՐՁԱՎ—Կլավինսկի	35 Կ.
ԿԱՐՄԱՐԱՐՈՒՄԸ, — Պ. Խլեբնիկով	45 Կ.
ԳԵՐԿՐԻ ԽՈՐԳԵՐՈՒՄ, — Ա. Կոնստանտինով	18 Կ.
ԳԵՐԿՐԻ ԿՈՒՋԱԿԱՆ, — Պ. Ուլով	28 Կ.

ՀԱՄԱՐՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆ ԱՅԵՐՈՊԼԱՆՈՎ, — Պ. Ուլալեյ	22 կ.
ՄՈՐԱԿԻ և ԱՐՋԻ ՄԱՍԻՆ (հեքիաթ) — Դ. Մամիս-Սիբիլյակ	15 կ.
ԻՆՉՊ. ԵՅԻՆ ԱՊՐՈՒՄ ՏԻԿՆԻԿՆԵՐԸ և ԻՆՉ ԱՐԵՑ ԱՐՃԻՃԵ ՋԻՆՎՈՐԸ	16 կ.
ՄԻՆԻՍՏՐ ՄԵԿ ԺԱՄՈՎ, — Ֆր. Ֆոկս	18 կ.
ԱՆՋԵՎԵՐ ՏՂԱՆ, — Եղմանդո Դամիչի	12 կ.
ՓՈՔՐԻԿ ՆԵՐՈՍՈՒՀԻՆ, — Ուլա	12 կ.
ԹՈՉՈՒՆՆԵՐ (գունատիկ ալլըում յերեխաների համար)	25 կ.
ՅԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳՐՈՂԸ: ՄԱՐԴԸ, — Մաքսիմ Գորկի	15 կ.
ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐ, — Ա. Սեբասթիանովիչ	45 կ.
ԸՆԿԵՐԸ ՅԵՎ ՈՒՐԻՇ ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐ, — Մաքսիմ Գորկի	20 կ.
ԱՐՏԱՍՈՎՈՐԸ, — Մաքսիմ Գորկի	40 կ.

ՏՊԱԳՐՎՈՒՄ ԵՆ ՅԵՎ ՊԱՏՐԱՍՏՎՈՒՄ ԵՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹՅԱՆ Հ Ա Մ Ա Ր

ՀՄ. ԿՈՄ. ԿՈՒՍ. (Բ) ՀԱՄԱՌՈՏ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ (10 մամուլ)
 ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՄԱՏԵՐԻԱԼԻՍՄ (քրեաթոմատիա, 15 մամուլ)
 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐՅԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ
 ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՌԳԻՐԲ (10 մամուլ)
 ԽՍՀՄ ՅԵՎ ԱՐԵՎԵԼՔԻ ԺՈՂՈՎՈՐԴՆԵՐԸ
 ԿՈՄՅԵՐԻՏՄԻՈՒԹՅԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԸ ԳՅՈՒՂՈՒՄ
 ՀԱՂԿՅԵՄ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ
 ՖԻԶԿՈՒԼՏՈՒՐ
 ՌԱԴԻՈ

ՅԵՎ ՈՒՐԻՇ ԳՐՔԵՐ, վերոնց թվում 15 անուն մանկա-
 կան (նկարազարդ), և 30 անուն գեղարվեստական (հայ
 և ռուս նորագույն գրողների):

17506